

BORBA ZA OPĆINSKU SAMOUPRAVU U JUŽNOJ DALMACIJI OD 1918. DO 1929.

Franko Mirošević

Dalmacija je bila jedina pokrajina u Hrvatskoj gdje nakon ujedinjenja jugoslavenskih naroda 1918. nisu provedeni općinski izbori.¹

Posljednji općinski izbori u Dalmaciji u to vrijeme održani su 1913. godine.

Umjesto izabranih općinskih vijeća koja su birala općinsku upravu, kao svoj izvršni organ u općinama Dalmacije upravljali su općinski upravitelji ili komesari, imenovani od Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine SHS.²

Komesari su u općinama imali svu vlast. Zajedno sa svojim istomišljenicima denuncirali su policiji i organima gonjenja svoje političke protivnike, optužujući ih kao antidržavne elemente, separatiste, neprijatelje kralja i monarhije, komuniste i sluge Austrije. O tome svjedoče brojni primjeri smjenjivanja s položaja u općinama i kotarevima nepoćudnim im osoba za koje su isticali da su neprijatelji države.³ Općinski komesari ništa nisu poduzimali protiv zlostavljanja uhapšenih težaka koji su odbijali davati dohodak vlasnicima čiju su zemlju obrađivali ili onih koje su progonili zbog njihove privrženosti politici Stjepana Radića ili politici KPJ kao i drugih opozicionih stranaka. Tolerirali su hapšenja, zatvaranja bez sudske istrage i sudskog postupka i slično. Brojni su bili primjeri hapšenja za povike »Živio Radić«, »Živjela Hrvatska« i slično.⁴

Općinom su u doba komesarske uprave upravljale uske grupe ljudi, odane režimu koje nisu bile odgovorne narodu. Narod ih nije smatrao svojim predstavnicima. Povici protiv komesarske vlasti, upućeni od naroda bili su vrlo česti. Isticano je kako su općinski komesari »(..) sveli naš tužni na-

¹ Općinski izbori u ostalim dijelovima Hrvatske održani su u ožujku 1920.

² U članku »Tražimo općinske izbore« dubrovački tjednik »Rad« u broju 110 od 31. prosinca 1921. piše: »Komesar je mrska riječ u našem narodu. Upravljanje pomoću komesarijata ne slaže se nikako s našim shvaćanjem ustavnosti, parlamentarizma i demokracije.

³ Roko Arneri, komesar u općini Korčula zajedno sa svojim istomišljenicima uputio je velikom županu Dubrovačke oblasti popis činovnika, pristalica HRSS za koje traži da ih se smjeni s položaja. Saznavši za taj dopis Niko Fabris iz Korčule uputio je pismo Rudolfu Sardeliću s molbom da kod Glavnog odbora NRS ishodi da te osobe ne budu imale posljedica budući da su optužbe protiv njih lažne i da se temelje na ličnoj mržnji. Navedene podatke donijela je »Slobodna riječ« u broju 11 od 5. ožujka 1925.

⁴ »Slobodna riječ« broj 11 od 5. ožujka 1925. piše da je u Lumbardi uhapšena grupa omladinaca koje su žandari pretukli ne dozvolivši liječniku da pretučene pregleda. Žandari su ih pretukli zato što su uzvikivali »Živjela Hrvatska«. Sličnih primjera bilo je i u ostalim mjestima Dubrovačke oblasti.

rod u veliki očaj jer su prekoračili granicu plaćanja naše strpljivosti«. ⁵ Tražilo se ukidanje funkcije komesara »(..) jer ionako od nje nemaju nikakve koristi«. ⁶

Postojanje komesarske vlasti u Dalmaciji bilo je suprotno odredbama Vidovdanskog ustava i parlamentarnoj demokraciji koju je on proklamirao. Komesarska uprava razočarala je stanovništvo Dalmacije koje je rušenjem Austro-Ugarske očekivalo i rušenje apsolutizma. Očekivalo se da će nova »narodna država« omogućiti tom narodu da preko svojih predstavnika upravlja općinom bez tutora, stranačke sile i nametnutih činovnika. U vezi s tim težaci Orašca i okolnih sela dubrovačkog primorja upućuju vladi pismo u kojem opisuju žandarska zlostavljanja. U pismu se pitaju da li su u slobodnoj Jugoslaviji ili su pod gorim jarmom nego što je bio u doba Mađara i Nijemaca. ⁷ Komesare kao eksponente centralističke politike oštro je napadala opoziciona štampa koja je u to vrijeme izlazila u Dubrovniku i ostalim dijelovima Dalmacije. Tražila se uspostava općinske samouprave i provođenje izbora za općinska vijeća (zastupstva).

Komesari su po pravilu bili imenovani iz reda režimskih stranaka. »Novo doba« od 3. kolovoza 1924. navodi da su uoči izbora 1923. na svim općinama u Dalmaciji bili imenovani upravitelji pripadnici radikalne stranke. Takva praksa nastavljena je i nakon izbora. Ujedno se navodi da od osamdesetak dalmatinskih općina ni jedna nema zakonitog zastupnika te da su sve pod upravom komesara, koji su nametnuti od političke vlasti.

Ne mireći se s komesarskom upravom, narod je svoje pravo na uspostavu općinske samouprave temeljio na odredbama Vidovdanskog ustava (posebno člana 130) na osnovi kojeg je 22. svibnja 1922. godine donesen Zakon o izborima u općinskim zastupstvima u Dalmaciji. ⁸

Donošenjem navedenog Zakona mislilo se da će uskoro brzo doći i do ukidanja komesarijata i proglašenja izbora za općinska zastupstva. Tadašnja štampa opširno je pisala o provođenju izbora. U južnoj Dalmaciji posebno se u to vrijeme u vezi s tim isticao tjednik »Rad« koji je izlazio u Dubrovniku. ⁹ Obavljale su se pripreme za izbornu agitaciju za koju se nisu pripremale samo buržoaske stranke već i dubrovački radnici. List »Rad« je očekivao da će na tim izborima radnici samostalno istupiti, ističući da bi oni mogli »(..) ozbiljno poremetiti račune srpskih i hrvatskih separatista koji u radništvu gledaju glasački materijal i stafažu za ulične tučnjave«. ¹⁰ Pisanje »Rada« potvrđuje i pismo kojeg je dubrovački komunista Ivo Brbora pisao uredništvu sarajevskog lista »Radničko jedinstvo« u kojem se traži pomoć za agitaciju u izborima. ¹¹ Na žalost onih koji su izbore očekivali

⁵ »Hrvatska riječ« broj 8 od 22. srpnja 1925. o tome piše: 12 godina oduzeli su nam općinsku upravu. Na općine partije postavljaju svoje ljude da bez savjetodavajućeg tijela općinara sude ovom tužnom narodu. Kod nas se dosad izmjenilo pet komesara. Općinski porezi sveli su naš tužni narod u veliki očaj. Pismo »Hrvatskoj riječi« uputili su stanovnici mjesta Močići.

⁶ Isto,

⁷ »Narodna svijest« broj 21 od 19. svibnja 1920.

⁸ »Novo doba« broj 215 od 3. kolovoza 1924.

⁹ »Rad« je izlazio u Dubrovniku kao tjednik u vremenu od 22. studenog 1919. do 18. studenog 1922. Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik bio je dr Ljubo Leontić. Program lista zasnivao se na stavovima ujedinjene omladine prije rata.

¹⁰ »Rad« broj 148 od 18. studenog 1922.

¹¹ Arhiv Durovnika (AD), Fond velikog župana dubrovačke oblasti (FVŽDO), Kutija Kotarsko poglavarstvo Dubrovnik (KKPD) broj reg. broj 105 od 29. listopada 1922.

do njih nije došlo. Režim ih je odgodio za kasnije vrijeme. Očito, po mišljenju vlade još za to nisu bili sazreli uvjeti, smatravši da političke snage odane režimu još nisu ojačale da bi mogle biti garant za provođenje centralističko-unitarističke politike demokratskim metodama vlasti. U rijetkim mjestima gdje u općinskim odborima nisu bile u većini pristalice režima i gdje komesari nisu bili režimlje narod se suprostavljao raspuštanju tih odbora protiveći se i imenovanju novih režimskih komesara. Tako je na vijest o raspuštanju općine u Zatonu, upućen protest Ministarstvu unutrašnjih poslova stanovnika mjesta Orašac, Trsteno, Brsečine, Dubravica, Kliševo, Ljubča, Gromača, Mravinjac, Riđice, i Majkovi.¹²

Od ministarstva i velikog župana traženo je smjenjivanje pojedinih komesara koji su se posebno isticali u progonima težaka. U više navrata to je tražio narod općine Blato, koji je teško podnosio zloupotrebe radikala Joakima Kunjašića. Kad je to župan i prihvatio, zaslugom rukovodstva radikalne stranke, njegova je smjena bila odgođena i on je i dalje ostao na čelu općine Blato. Protesti su bili i u drugim općinama u Veloj Luci, Cavtatu, Stonu, Kuni i ostalim općinama južne Dalmacije. Narod općine Kuna je 12. srpnja 1925. održao protestnu skupštinu na kojoj je jednoglasno usvojena rezolucija kojom se traži smjenjivanje općinske uprave. Protest je bio upućen Ministarstvu unutrašnjih poslova. Tražilo se da se općinska uprava povjeri odboru koje će slobodnim izborima, iz svoje sredine imenovati narod. Tražeći općinske izbore narod se pozivao na već stečena prava koja je imao u Austro-Ugarskoj, a na osnovi kojih je imao pravo da samostalno rješava pitanja koja se odnose na uređenje pitanja u općini. Narod je to svoje pravo cijenio pa se u vezi s tim često isticalo da je općinska samouprava bila garancija sigurnosti, života i imetka svakog čovjeka a uz nju da se je svaki građanin smatrao gospodarem u svom domu. »Dignuti seljaku samoupravu jednako je kao dignuti pravo na obranu doma«.¹³

Borbu protiv komesarske uprave u prvim godinama života Kraljevine SHS vodi u južnoj Dalmaciji Hrvatska pučka stranka, grupa političara oko lista »Rad«. Od 1923. nadalje predvodnik naroda u toj borbi bila je HRSS i Hrvatska zajednica kao i kasniji disidenti HSS.

Prvi znakovi popuštanja vlasti u pogledu imenovanja pojedinih osoba na mjesta komesara uslijedili su u 1924. godini, a naročito nakon uspostave vlade Ljube Davidovića koja je 27. srpnja 1924. sastavljena od opozicionih stranaka, zamijenivši vladu Pašić-Pribičević. HRSS koja je dotad bojkotirala rad Narodne skupštine i nije slala svoje poslanike u nju, 15. rujna 1924. prihvatila je 4 mjesta u vladi opozicionog bloka, pristavši prethodno na verifikaciju svojih mandata s izbora iz 1923. Očekivalo se da će nakon uspostave nove vlade ona ubrzo provesti općinske izbore koji će očistiti općinsku upravu od protunarodnih elemenata, propagatora velikosrpske i unitarističko-centralističke politike.¹⁴

U doba Davidovićeve vlade s položaja općinskog komesara u Dubrovniku smijenjen je O. Nonweiller. Mjesto njega bio je postavljen Niko Koprivica,

¹² »Narodna svijest« broj 21 od 23. svibnja 1922.

¹³ »Hrvatska domovina« broj 7 od 9. listopada 1924.

¹⁴ »Komesar na Mljetu«, Ivo Peš je na blagdan Male gospe, 8. rujna 1924. na općinskoj zgradi izvjesio srpsku zastavu, koja je uz protest naroda bila skinuta. Isti je komesar dao izraditi novi općinski pečat s ćirilskim natpisom Opština Babinpolje. Karlo Rakiđija, komesar u Orašcu, prisilno je upisivao težake u Narodnu radikalnu stranku (NRS). Isto je radio i komesar u Cavtatu Nikola Raško.

odvjetnički kandidat, član HRSS. Promjena na dubrovačkoj općini izvršena je sredinom listopada 1924, dakle pri kraju mandata vlade Davidovića.¹⁵ Zbog toga se Niko Koprivica i nije dugo zadržao na mjestu komesara. Nova Pašićeva vlada ga je ubrzo opozvala i postavila radikala Antuna Drobca, višeg sudbenog savjetnika u mirovini i advokata.¹⁶ Vijest o imenovanju Koprivice za općinskog komesara dubrovački su radikali oštro osudili napadajući ga da je frankovac, separatista i proaustrijski čovjek koji je u doba rata po Bosni progonio Srbe. Po svemu sudeći imenovanje Koprivice nije naišlo na odobrenje i nekih krugova HRSS u Dubrovniku kao i trgovačkih krugova koji su mu zamjeravali da ne spada u ugledne ličnosti Dubrovnika.¹⁷ U postavljanju člana HRSS ekstremni režimski krugovi u Dubrovniku vide početak antidržavne i antimonarhijske politike koja preuzima vlast. Očekivali su se progoni i osвете od strane suprotnog tabora. Atihrvatski elementi u Dubrovniku prijete, ističući: »I neka se frankovačka mafija u Dubrovniku još dobro promisli pre nego se usudi maknuti s općinske zgrade grada Dubrovnika plavo, belo crvenu zastavu, taj simbol narodnog jedinstva, sloge Hrvata i Srba, ravnopravnosti i mira u našoj Kraljevini.¹⁸ Promjena komesara u dubrovačkoj općini zaoštrila je međustranačke odnose. U novinama je bilo i izazivačkih i prijetećih članaka.¹⁹

Potpisivanjem sporazuma između HRSS i NRS 1925. u većini općina južne Dalmacije očekivala se smjena komesara. Mjesto komesara koji su pripadali radikalnoj stranci tražilo se postavljanje člana HRSS odnosno HSS. Pristalice i simpatizeri HSS zahtijevali su da se smjena izvrši prema uspjehu na izborima 1925. što je značilo da se u svim općinama u kojima je pobijedila HSS postavi za komesara njen član i obrnuto. Slični stavovi bili su utvrđeni i u sporazumu između vodstva dviju stranaka. Stavovi dalmatinskih radikala u vezi s tim su se razlikovali od njihovog stranačkog vodstva. Na konferenciji NRS splitske i dubrovačke oblasti u Splitu 11. listopada 1925. raspravljalo se o utvrđivanju načela na osnovi kojih bi prema sporazumu s vodstvom HSS trebalo riješiti neka pitanja od općeg interesa, a u prvom redu pitanje privremene općinske uprave i pitanje obrazovanja. Dalmatinski su radikali na toj konferenciji istakli potrebu što hitnijeg provođenja oblasnih i općinskih izbora, a do tada se smjena komesara trebala provesti samo u izuzetno opravdanim razlozima.

Radikali ujedno nastoje da zajedno sa HSS preuzmu općinsku upravu bez majorizacije, nepovjerenja, apelirajući na međustranačku suradnju. Smjenom komesara u svim općinama gdje su na izborima Radićevci postigli većinu radikali vide opasnost po kojoj bi se smjena izvršila i kod mnogih činovnika i funkcionera, pristalica Radikalne stranke u lokalnoj upravi i u lokalnim ustanovama a što su Radićevci i zahtjevali, a koji su se u vrijeme Pašić-Pribičevićevog režima isticali kao izraziti protivnici HSS.²⁰ Ra-

¹⁵ »Narodna svijest« broj 45 od 21. listopada 1924. »Dubrovački list« broj 39 od 24. listopada 1924.

¹⁶ »Narodna svijest« 49 od 25. studenog 1924.

¹⁷ »Država« broj 163 od 14. prosinca 1924. Osim Nonweillera u Dubrovniku u Veloj Luci bio je smjenjen i komesar Petar Farčić (radikal). Mjesto njega imenovan Hinko Šeparović (Zemljoradnička stranka).

¹⁸ »Sloga« broj 21 od 20. listopada 1924.

¹⁹ »Sloga« u broju 21 pišući o Jadranskom moru ističe da ono ne postoji radi mora već zbog njegovog zaleđa, kopna navodeći »(...) od Boga je ono nama dano i teško onom tko mu to more dirne«.

²⁰ »Država« broj 154 od 14. listopada 1925.

dikali bi se složili da se otpuste, ili penzioniraju samo oni činovnici za koje postoje dokazi da su poduzimali izvjesne mjere protiv pristaše HSS protivne politici vlade. Konferencija u Splitu, donesenom rezolucijom zahtijeva od članova NRS da provode sporazum u život što se očekuje i od HSS. Ujedno se ističe potreba da i »(...) HSS zgodnim sredstvima (...) življe i odrešenije sprovodi bratski sporazum u širokim narodnim masama koji u dobrom dijelu stoje pod utjecajem ranijih trvenja«. ²¹ Međutim, u Dalmaciji je bilo i radikala koji su bili protiv navedenih stavova i koji su isticali da su se nakon izbora 1925. odnosi promijenili te da je u mnogim općinama gdje je te godine na izborima pobijedila HSS sada njen ugled opao, a ojačao ugled NRS.

Promjene u općinama sporo su se provodile. Zahtjevi iz pojedinih sredina kao npr. iz Dubrovnika, Korčule, Vele Luke, Stona, Orašca, Slanog i Cavtata ostali su bez rezultata. Među prvima bio je ipak smijenjen komesar u gradu Korčuli dr Roko Arneri a mjesto njega postavljen dr Baldo Cviličević član HSS. ²²

Promjena komesara u dubrovačkoj općini izvršena je početkom studenog 1925. Mjesto radikala Dropca imenovan je po drugi puta Niko Koprivica. Grupa oko lista »Hrvatska riječ« bila je protiv Koprivice. Mjesto njega istican je neki seljak Givoje iz Župe. Neslaganje unutar organizacije HSS u Dubrovniku u pogledu imenovanja komesara prouzrokovana je pojavom opozicije u redovima stranke koji su se protivili sporazumu sa NRS. Razmimoilaženja s obzirom na ličnost komesara u Dubrovniku uzrokovala je oštre međusobne sukobe unutar stranke. Poduzimani su koraci kod velikog župana da on riješi spor. »Dubrovački list«, za kojeg se može ustvrditi da je bio u tom pogledu neutralan u vezi s tim ističe: »Sa stranačkog gledišta postavljanje pitanja općinskog upravitelja s partijsko političkog (stanovišta) unijelo je razdor među same one koji su ga tako postavili a sa lokalno komunalnog gledišta prilike se niti sređuju niti kreću na bolje jer ovakva rješenja ne mogu da donesu gradu ono što mu je najnužnije«. ²³ »Dubrovački se list« zalaže da Dubrovniku treba općinsko vijeće i općinska samouprava koja se neće birati po političkim kriterijima već po kriteriju lične vrijednosti i sposobnosti bez obzira na njihovu političku opredjeljenost.

Zbog sporog rješavanja smjene komesara u južnoj Dalmaciji optuživani su veliki župan Stjepo Knežević, a i Stjepan Radić. Prvi zato što je dolaskom na mjesto župana smijenio sve komesare pristaše HSS i što je na stotine nedužnih Radićevaca osudio na globe i zatvor, drugi pak se osuđuje

²¹ Isto,

²² Vijest o smjeni Roka Arnerija donijela je »Hrvatska riječ« od 20. rujna 1925. Baldo Cviličević bio je liječnik u Lombardi. Smjene komesara bile su izvršene kasnije u Orašcu, Slanome i Cavtatu o čemu vijest donosi »Dubrovački list« u broju 45 od 7. studenog 1925. »Hrvatska riječ« od 6. prosinca 1925. u članku »Izigravanje narodne volje« navodi da od pet općina na Pelješcu još nije došlo do promjene komesara. Od župana se traži da uspostavi vlast naroda. U tom broju navedeni list donosi vijest da je 22. studenog u Stonu, oragnizacija HSS osudila postupak župana što ne postavlja općinske upravitelje koji uživaju povjerenje naroda. Upućen je bio zahtjev Radiću da on »(...) svojim ugledom i moći poradi i poluču smjenjivanje dosadašnjeg općinskog upravitelja Kovačevića«. Mjesna organizacija HSS u Janjini u brzojavu Radiću navodi da na cijelom Pelješcu, usprkos plebiscitarnog zahtjeva ogromne većine stanovništva organiziranog u HSS još uvijek nije došlo do smjene komesara. Slično je bilo i na Mljetu. Zato se traži »(...) oživotvorenje principa nepatvorene demokracije«.

²³ »Dubrovački list« broj 37 od 19. rujna 1925.

zato što ništa nije poduzimao da do smjene dođe te zbog velike inertnosti koju je pokazao u tom pogledu.

Punih sedam godina vlada Kraljevine SHS odgađala je provođenje izbora za općinsku samoupravu. Početkom 1926. donesena je odluka koja je označila kraj komesarske vlasti u Dalmaciji. Njome je objavljeno da će se izbori za općinsku samoupravu održati u svibnju 1926. Izbori su se trebali provesti na osnovi već spomenutog Zakona o izborima u općinska zastupstva u Dalmaciji. Osnovna karakteristika općinske samouprave po tom Zakonu sastojala se u biranju općinskih zastupstava (vijeća) neposrednim izborima koje imenuje općinsku upravu (načelnika, donaćelnika i prisjednike). Općinsko je vijeće donosilo proračun općine, utvrđivalo općinske prireze te donosilo odluke iz svoje nadležnosti, prvenstveno one koje su se odnosile na provođenje komunalne politike i osiguranje boljih uvjeta života stanovnicima općine.²⁴

Prve agitacije za općinske izbore započela je Hrvatska pučka stranka (HPS) već početkom travnja 1926). koju su nešto kasnije slijedile i ostale stranke. Na početku izborne agitacije iskristalizirala su se tri stava. Jedan se zalagao za koaliciju svih tzv. hrvatskih stranaka bez majorizacije (HPS i Hrvatski federalisti), drugi su željeli potčinjenje najjačoj stranci (HSS) treći su isticali potrebu formiranja tzv. građanske liste s komunalnim, a ne političkim programom (NRS, Demokratska stranka i Samostalna demokratska stranka (SDS).

Prevagu nije donijela ni jedna koncepcija. U većini slučajeva svaka je stranka istakla u pojedinim općinama svoje liste. No, bilo je i slučajeva različitih koalicija: HSS i federalisti, zemljoradnici i demokrati, radikali i demokrati, radikali i samostalni demokrati, komunisti i HSS itd. Najviše samostalnih lista postavila je HSS. Nazivi lista bili su različiti kao npr: Zemljoradnička hrvatska sloga, Složni težaci Hrvati, Lista reda i mira, Hrvatska težačka lista, Hrvatska lista, Lista narodnog i državnog jedinstva, Jedina lista Hrvata, Nezavisna seljačka lista, Vanstranačka lista, Lista težaka i ribara itd. Bilo je lista s imenom lokalno geografskog imena.

Prevaga snaga koje su zastupale stavove da se na izbore ide s političkim programom i sa stranačkim obilježjem uvjetovana je bila stavom HSS kao najjače stranke koja je unaprijed bila uvjerena u svoju pobjedu na tim izborima. Zato je u izborima tražila još jednu potvrdu svoje snage kojom je nastojala dokazati svojim političkim protivnicima da je u Dalmaciji dobila bitku za dalmatinskog težaka te da su se dalmatinski težaci uključili u sveopći hrvatski narodni pokret kojem je ona bila na čelu.

U travnju 1926. nastavljene su akcije pojedinih stranaka u gradu Dubrovniku i u čitavoj dubrovačkoj oblasti za nastup na općinskim izborima. Tako su 11. travnja 1926. pristaše HSS u Dubrovniku odžali skupštinu na kojoj su zauzeli stanovište da samostalno na izborima nastupe. Pregovori koji su vođeni s Hrvatskom seljačkom federalističkom strankom (HSFS), Hrvatskom pučkom strankom (HPS), i Hrvatskim republikanskim savezom (HRS) za formiranje liste »Složnih Hrvata« su propali. Pregovarači su se razišli u pitanju naziva liste, podjele kandidatskih mjesta i drugo.²⁵ Na svojoj skupštini radikali su zaključili da izbornu kampanju povjere partijskom odboru složivši se da bi za Dubrovnik bilo najbolje da se na izbore iziđe sa

²⁴ »Novo doba« broj 214. od 3. kolovoza 1924.

²⁵ AD, FVŽDO, kutija 55, reg. broj 940, 1023 od 20. travnja 1924.

tzv. »građanskom listom«. S istim su se složili i demokrati kao i samostalni demokrati. Uz akcije koje su poduzimale građanske stranke u izbornu borbu ulaze i komunisti. Oni su u Dubrovniku istakli listu pod nazivom radničko seljačkog saveza. Na skupštini održanoj 9. svibnja 1926. govorio je Niko Maslač. Uz Maslača bili su Ivo Golub, Marko Maroica, i Stijepo Kobasica.²⁶ Samostalan istup komunista u redovima buržoaskih stranaka ocjenjivao se kao nastojanje za ponovnom afirmacijom komunista u masama i nastojanjem privlačenja svih nezadovoljnika na koje su u političkim akcijama mogli računati. Mogućnost legalnog istupa na izbore komunisti su iskoristili isticanjem liste u kojoj su naznačili njihovu orijentaciju na pridobijanje socijalno ugroženih i siromašnih slojeva društva. Iako su režimu bili prepoznatljivi s obzirom na program kojeg su istakli u proglasima, buržoaski režim nije imao osnova da na njihovu listu primijeni Zakon o zaštiti države. Osim Dubrovnika komunisti su istakli svoju listu i u Blatu na Korčuli. Predizborne kombinatorike u Dubrovniku a i u drugim mjestima bile su vrlo razgranate. Tako je grupa koja je istupala pod listom »Složnih Hrvata« u isto vrijeme dok je pregovarala sa HSS održavala kontakte i s grupama koje su se zalagale za isticanje jedinstvene građanske liste. Kad je organizacija HSS u Dubrovniku odbacila isticanje navedene liste oni koji su bili za listu »Složni Hrvati« predlažu da se istakne lista »Nezavisnih Hrvata, građana i seljaka« koju bi istakli pristaše HPS, HSFS, Demokratske stranke i radnika. Nije se uspjela istaknuti ni jedinstvena lista građanskog bloka. Zagovornici te liste su ocijenili da bi ta lista sastavljena od radikala, demokrata i samostalnih demokrata bila preuska za postizanje uspjeha na izborima. Pored navedenih prijedloga za isticanje pojedinih lista u Dubrovniku je bila pokrenuta inicijativa za isticanje jedne nepolitičke liste koju su predstavili privrednih krugova i inteligencije. Kandidati te liste trebali su biti provjereni kadrovi dobro upućeni u komunalnu problematiku Dubrovnika.²⁷ Dubrovački tjednik »Dubrovački list« uzeo je aktivnog učešća u izbornoj agitaciji zalažući se za isticanje spomenute liste. »Dubrovački list« je otvoreno istupao protiv nastojanja da se općinskim izborima dade političko obilježje, ističući da je upravo to uzrok postojanja komesarske uprave. »Mi u Dubrovniku u tom pogledu nalazimo se još u gorim prilikama. Jer jednom kad se politički nastupa još je najbolje ako se bar dobije kompaktna partijska većina a kod nas se to ne može ni dogoditi.«²⁸ Izborni rezultati nisu potvrdili navedenu tvrdnju.

U južnoj Dalmaciji u vrijeme izbora za općinska vijeća 1926. bilo je ukupno 16 općina i to općine: Blato, Vela Luka, Korčula, Orebić, Trpanj, Kuna, Janjina (politički kotar Korčula) Dubrovnik, Cavtat, Rijeka Dubrovačka, Zaton, Lopud, Ston, Slano, Mljet, (politički kotar Dubrovnik). U navedenim općinama bila je ukupno istaknuta 61 lista. U nekim općinama i više od 5 lista kao npr. u Blatu 8, Dubrovniku 7, Kuni 9. Polarizacija političkih snaga bila je izrazita u općini Korčula gdje su istaknute samo dvije liste, Lista HSS i Lista narodnog i državnog jedinstva. Međutim, vrijedno je napomenuti da u mnogim mjestima političke snage koje su se svojim programima suprostavile centralizmu nisu bile jedinstvene. Postojalo je mno-

²⁶ Isto, reg. broj 1266 od 17. svibnja 1926. u kojem piše župan ministru unutrašnjih poslova da je izlaganje Maslača bilo u komunističkom duhu uvijeno u problematiku komunalne politike.

²⁷ »Dubrovački list« broj 13 od 17. travnja 1926.

²⁸ Isto,

go lista u istom mjestu koje su u bilo kom obliku isticale hrvatsko ime npr. Hrvatska težačka lista i Hrvatska lista (općina Vela Luka), Hrvatski zemljoradnički blok i Složni Hrvati (općina Kuna), Zemljoradnička hrvatska sloga i Složni težaci Hrvati (općina Blato). Navedeno upućuje na zaključak da je unutar opozicijskih grupacija postojalo razmimoilaženje te da mjesne organizacije HSS u tim mjestima nisu uspjele okupiti sve opozicijske snage u okviru jedne liste kao što je to uspjelo organizacijama HSS u Orebiću (istaknuta samo jedna lista, lista HSS) Korčuli, Šipnju, Janjini gdje osim liste HSS nije bilo drugih lista s hrvatskim imenom.

Dnevni i tjedni tisak redovito je izvještavao o predizbornim aktivnostima pojedinih političkih stranaka, donoseći proglose, programe imena kandidata i njihovih zamjenika. Podaci pokazuju da su na izbornim listama isticani kandidati iz svih društvenih slojeva s napomenom da su režimske stranke uglavnom isticale posjednike, advokate, činovnike i bogate obrtnike. Opozicione stranke imale su najveći broj težaka, no i među njima je bilo podosta obrtnika, advokata, trgovaca, gostioničara, i radnika. Međutim, treba napomenuti da su na čelu lista i u tim strankama, u gradskim sredinama bili odvjetnici, ljekari, posjednici, trgovci i činovnici.

Proglasi pojedinih stranaka uoči izbora temeljili su se na njihovim političkim programima. Tako HPS u svom izbornom proglasu poziva narod na izbore s geslom: »U izbore drug do druga za hrvatstvo, križ i plug«. ²⁹ Uviđajući da neće moći istaći samostalnu listu u Dubrovniku, a ni u mnogim drugim općinama ukazuju da će »(..) HPS znati da sa svoje strane pruži ostalim hrvatskim strankama takve dokaze susretljivosti i popustljivosti«. ³⁰

Lista »Složnih težaka Hrvata« u Blatu uputila je biračima slijedeći brzojav: »Došao je čas pravde. Čas da općinu uzme u vaše ruke da otjerate s općine one koji su vas vezali na sve strane, koji su vas gonili u Braziliju i Makedoniju s rodnog hrvatskog praga, koji su se rugali s vama i govorili po svijetu da vas imaju kao marvu u džepu, koji su prodali vaše šume i zemlje« ili »Težaci« »Dosta su vam jada zadale u kmetskom pitanju sve nehrvatske stranke pak je došao čas da prestane ta mora. Živio hrvatski narod! Živjela Hrvatska«. ³¹ Dok su navedena dva proglosa uz socijalnu notu isticala i nacionalnu, proglas liste »Sloga težaka i ribara« svoju oštricu isključivo uperuje protiv blatskih veleposjednika pa je po sadržaju taj proglas isključivo socijalnog karaktera što ne začuđuje jer su ga pisali komunisti. U njemu se ističe: »Prekinite lance na kojima su vas vezali razni Petkovići, Ostojići, Kunjašići koji su bili sudbonosni za vas svih! Prekinite sve ove lance da bi mogli ugledati bolje dane našeg mukotrpnog života i vaše djece«. ³² Ukazujući na klasno ugnjetavanje i eksploataciju u drugom proglasu navedene liste se ističe: »Upoznao si težače dobro današnju gospodu. To su ti oni koji su prodali tvoju goru Šakljan rat tuđinu, a ti moraš sjećati masline, tvoji gladni i potrebni drugovi morali su ostaviti svoje rodno mjesto i sa svojim obiteljima iseliti u Makedoniju i Brazil a da je u izrodu bilo i malo čovječnosti mogli su kod kuće naći zarade i pomoći«. ³³

U izbornoj agitaciji pripadnici spomenute liste ukazivali su težacima na postupke veleposjednika koji su sudskim odlukama utjerivali davanja i

²⁹ »Narodna svijest« broj 15 od 13. travnja 1926.

³⁰ Isto,

³¹ »Hrvatska riječ« broj 23 od 23. svibnja 1926.

³² Isto,

³³ AD, FVŽDO, kutija 55, reg. broj 1446 od 1. lipnja 1926.

ovrhama plijenili težačku imovinu, kao i što su ih zato što su se borili za opstanak proglašavali komunistima.

Poznavajući dobro metode i postupke posjednika prilikom prethodnih izbora, kad su raznim obećanjima znali pridobiti težake za svoje izborne ciljeve, komunisti Blata su težake upozoravali da ne nasjedaju prevari. Komunisti Blata su uoči općinskih izbora bili razvili neobično jaku političku aktivnost. Uključeni u početku u okviru HSS inzistirali su da se istakne lista pod nazivom »Radnički seljački blok«. Kad na to nije pristao predsjednik mjesne organizacije HSS Bartul Malahni oni su njegove simpatizere na zboru 18. travnja 1926. uspjeli suzbiti i istaći listu pod nazivom »Sloga težaka i ribara«.³⁴ Na čelu blatskih komunista u to vrijeme nalazio se Ivan Cetinić Dorol.

Pristaše HSFS su u svojim proglasima isticali borbu protiv centralizma a za »(...) bratsku i ravnopravnu vladu«.³⁵ Zalagali su se da se na izborima glasa za vijećnike Hrvate ne ističući kojoj stranci treba da pripadaju. Po njihovom mišljenju bilo je važno glasati za jednu od lista s hrvatskim imenom. »Hrvati Dubrovčani! Odbacite sve obzire, zaboravite lične zadjevce, u ovom odsudnom času mislite samo na budućnost grada, domovine i vašeg obiteljskog ognjišta«.³⁶ Od glasača se tražilo da odbace sve one koji se stide hrvatskog imena. U Stonu, gdje je HSFS imala jako uporište i koja je nastupila s listom Složnih Hrvata, proglasi s osuđivali vladu u Beogradu i »(...) domaće izrode« za dugogodišnju komesarsku upravu, nadajući se da će na ovim izborima nakon 15 godina opet dobiti općinu u svoje ruke.

HPS na izborima nije postavila svoje liste što dokazuje da je njen utjecaj u to vrijeme u južnoj Dalmaciji bio slab. Uočivši to oni su ponajviše i zahtjevali isticanje zajedničke hrvatske liste. No, i pored toga HPS je pozivala birače da glasaju za listu »Nezavisnih Hrvata federalista« za koju je isticano da je postavljena da se spriječi potčinjavanje Dubrovnika Pašiću uz kojeg je pristao i Radić kojeg su naivni Dubrovčani smatrali »Providnošću odabranim vođom«.³⁷

Uoči izbora komunisti Dubrovnika i Gruža održali su predizborni skup 13. svibnja na kojem su govorili Jašo Miloslavić, Niko Maslač i Car Bazelj. Miloslavić je oštro napao vlast zbog progona radnika. Uoči izbora održana je partijska konferencija dalmatinskih komunista na kojoj je odlučeno da se istupi samostalno s listom »Saveza radnika i seljaka«, što su komunisti južne Dalmacije i prihvatili s izuzetkom što su komunisti Blata tu listu nazivali listom »Sloga težaka i ribara«.

Od ukupno 16 općina, HSS je na općinskim izborima dobila većinu u općinama: Dubrovnik, Cavtat, Korčula, Orebić, Janjina Kuna i Vela Luka. U općinama Rijeka dubrovačka, Orašac, Lopud, i Slano teško je odrediti na čijoj je strani bila prevaga, da li na strani HFSS ili HSS jer na izbornim listama nije isticano ime stranke već se je na njima isticalo hrvatsko ime (»Složni Hrvati«, »Hrvatska seljačka sloga«, »Probuđeni Hrvati«). U općini Blato radikali su dobili 7 vijećnika kao i lista »Sloga težaka i ribara«. Prevarem, makinacijama i glasovima bliskim im stranaka radikali su uspjeli iz svojih redova izabrati načelnika. U Trpnju su radikali, demokrati i vanstrančari dobili približno isti broj vijećnika.

³⁴ »Hrvatska riječ« broj 13 od 14. 4. 1926.

³⁵ Isto,

³⁶ Isto,

³⁷ »Narodna svijest« broj 20 od 19. svibnja 1926.

Prema tome na općinskim izborima u južnoj Dalmaciji režimske stranke doživjele su veliki poraz. On bi bio još i veći da se u općini Blato nije primijetio teror i prevare što je omogućilo radikalima Joakimu Kunjašiću da dobije zajedno s ostalim radikalima 379 glasova i 7 vijećnika.

Nakon proglašenja rezultata u Blatu osporen je broj glasova liste Reda i mira (radikali) i liste za napredak Blata (radikali). Predstavnici liste Sloga težaka i ribara osporavali su rezultate navedenih lista ističući da su ljudi odani komesaru Kunjašiću uspjeli ubaciti u radikalske kutije 200 kuglica što su utvrdili čuvari kutija, jer je glasova bilo više nego li je ljudi glasalo. Ujedno se tvrdilo da 70 njihovih birača nije imalo pravo glasa. Protesti čuvara kutija i tužba tajnika Kotarskog poglavarstva Korčule Šime Vlahovića nisu uspjeli suzbiti tu izbornu prevaru. Joakim Kunjašić (Lista reda i mira), Cetinić Tale (Lista za napredak Blata) i veleposjednik Tomašić iz Smokvice (Nezavisna smokovička zajednica) dobili su ukupno 11 vijećnika od ukupno 24. Protivnici Kunjašića su na izborima dobili 13 vijećnika što je činilo većinu, pa su imali pravo izabrati novu općinsku upravu i između sebe birati načelnika općine i prisjednike. Šest izabranih vijećnika na listi Sloga težaka i ribara, Kunjašić i njegovi istomišljenici, bez odluke Kotarskog poglavarstva u Korčuli optužili su da su komunisti i na osnovi te optužbe on im je kao komesar oduzeo mandat vijećnika. Od šest vijećnika kojima je oduzet mandat, petero je bilo u upravi mjesne organizacije HSS.³⁸ Sjednica vijećnika općine Blato održana je 25. svibnja 1926. bez vijećnika liste Sloga težaka i ribara. Na protuzakonit postupak Kunjašića Kotarsko poglavarstvo u Korčuli nije reagiralo, dapače, ono je 29. svibnja velikom županu Dubrovačke oblasti uputilo zahtjev da poništi izbor šestorice vijećnika na listi Sloga težaka i ribara u Blatu.³⁹ Ujedno je traženo da njihova mjesta ostanu upražnjena kako se ne bi dozvolilo njihovim istomišljenicima — zamjenicima da učestvuju u radu općinskog vijeća.

Onemogućeni da djeluju u općinskom vijeću izabrani su se vijećnici (na listama »Sloga težaka i ribara«, »Hrvatski složni skup« i »Zemljoradnička težačka sloga«) sastali 31. svibnja 1926. na kojem je odlučeno da se zatraži od Kotarskog poglavarstva poništenje izbora načelnika koje je obavljeno bez njih 25. svibnja. Poglavarstvo je zahtjev odbilo.⁴⁰ Tako su veleposjednici i trgovci Blata uspjeli nasiljem zadržati općinu u svojim rukama uz podršku velikog župana i kotarskog poglavara.

Događaje u Blatu tih dana pratila je dnevna i tjedna štampa u Dalmaciji i ostaloj Hrvatskoj. Svi su bili jednoglasni u ocjeni da je u Blatu učinjena prijevarena i izborna nasilje. Dr Ljudevit Kežman, poslanik HSS došao je na otok Korčulu da ispita događaje i informira vodstvo stranke.⁴¹

U kotaru Dubrovnik ovakvih izbornih prevara nije bilo iako su i u općini Dubrovnik bili poništeni mandati vijećnika liste »Saveza radnika i seljaka«. Tu je postupljeno prema naređenju Ministarstva unutrašnjih poslova

³⁸ AD, FVĐDO, kutija 55, reg. broj 1446 od 1. lipnja 1926.

³⁹ Bili su to: Šeparović Markota Vicko, Kastropil Panada Franko, Bačić Posinak Petar, Nodilo Buran Petar, Tulić Marin i Marinović Zane Jozo.

⁴⁰ »Hrvatska riječ« od 19. rujna 1926.

⁴¹ Kežman je utvrdio prijevaru Kunjašića na izborima uz pomoć pisma kojeg je Kunjašić uputio iz Beograda tajniku općine Blato Ćiri Verzotiu. U pismu mu daje upute kako treba vršiti pritisak na velikog župana S. Kneževića da se ne mijenja ono što je nakon izbora u Blatu provedeno. U tu svrhu Kunjašić je koristio i svoje poznanstvo s admiralom Pricom.

koje je za poništenje komunističkih mandata primijenio odredbe člana 18. Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi. Mjesta vijećnika te liste ostala su upražnjena.⁴²

Na općinskim izborima u južnoj Dalmaciji bili su izabrani ovi načelnici općina: Mljet: — Dabelić Petar (HSS), općina Cavtat — Brajković Luka (HSS), općina Dubrovnik — dr Miho Škvrce, (HSS) općina Lopud — Niko M. Zec (HSS), općina Orašac — Vicelja Jozo (HSS), općina Slano — Knežević Ivo (HSS), Općina Ston — Buško Niko (HFSS), općina Šipan — Đuro Dobud (HSS), općina Korčula — dr Baldo Cviličević (HSS), općina Blato — Joakim Kunjašić (NRS), općina Kuna — Baldo Tomelić (HSS), općina Trpanj — Niko Sabioncello (NRS), općina Vela Luka — Frano Jurković (Zemljoradnička stranka), općina Orebić — Ivo Bijelić (HSS).⁴³

Iako su pristaše HSS u južnoj Dalmaciji dobile većinu na izborima, općinski su izbori pokazali da jedan dio hrvatskog stanovništva nije prihvatio sporazum između S. Radića i N. Pašića. Protivnici politike S. Radića u južnoj Dalmaciji su imali jako uporište u općini Ston kao i u općinama Orašac, Slano i Rijeka Dubrovačka. Mnogi glasači koji su 1925. glasali za HSS u općinskim izborima su svoj glas dali HFSS.⁴⁴ Pristalice HFSS u južnoj Dalmaciji okupljeni oko lista »Hrvatska riječ« osuđivali su Radića i HSS što ni ranije a ni nakon izbora nisu osudile pogubnu vladavinu komesarijata koja je »(...) sedam godina izvrgavala progonima i stradanjima« hrvatski narod.⁴⁵

Osim Blata konstituirajuće sjednice općinskih vijeća obavljene su bez incidenta i sukoba. U vezi s tim vrijedno je istaći da su radikali predvođeni s Melkom Čingrijom uputili prigovor na izbor Frana Kolumbića za prisjednika u općinskoj upravi u Dubrovniku, ističući da on kao javni činovnik (profesor Trgovačke akademije) ne može biti u općinskoj upravi. Dubrovački radikali i samostalni demokrati, kao i svi unitaristički orijentirani elementi u Dubrovniku, negodovali su zato što je na zgradi općine u Dubrovniku nakon pobjede HSS, istaknuta hrvatska trobojnica, ističući, ako je već istaknuta da se istakne i srpska trobojnica. Slično je bilo i u općini Korčula gdje je zbog isticanja hrvatske trobojke upućen protest Ministarstvu unutrašnjih poslova.⁴⁶

Poražene režimske stranke su nakon izbora isticale da dolaskom na vlast pristaša HSS u općinama neće doći do nikakvih bitnih promjena u pogledu unapređenja komunalnih problema. Izabranim vijećnicima HSS spočitavali su separatizam i austrijanštinu. Svoj poraz su objašnjavali nepovoljnim terminom održavanja izbora i slično.

Za općinske izbore u Dalmaciji može se ustvrditi da predstavljaju značajnu prekretnicu u političkom životu dalmatinskog društva. Izborima je

⁴² Član 18 navedenog Zakona je glasio: »Ne mogu vršiti javnu službu ili funkciju niti biti narodni poslanici časnici samoupravnih tijela oni koji pripadaju komunističkoj partiji ili uopće kakvom udruženju koje je ovim zakonom zabranjeno«.

⁴³ »Narodna svijest« broj 23 od 8. lipnja 1926.

⁴⁴ »Hrvatska riječ« broj 22 od 30. svibnja 1926. U navedenim novinama nema podataka za općinu Mljet.

⁴⁵ »Sloga« broj 17 od 20. svibnja 1926.

⁴⁶ »Hrvatska riječ« od 25. svibnja 1926.

⁴⁷ »Država« broj 215 od 26. svibnja 1926. U njemu se navodi slijedeće: »Ovaj akt poniženja naše državne svetinje zgrozio je sve elemente koji vjeruju u snagu države.«

za izvjesno vrijeme prekinut nedemokratski način vlasti kojeg je vlada Kraljevine SHS pomoću imenovanih komesara provodila vlada Kraljevine SHS. Prestankom komesarske vlasti žandari i policija izgubili su jedno od uporišta uz čiju su pomoć provodili nasilje nad svim onima koji su se suprotstavljali centralističko-unitarističkom sistemu vlasti. Ako je sporazum između HSS i NRS odškrinuo vrata Hrvatima da slobodnije izražavaju svoje nacionalne osjećaje onda su izbori ta kretanja još jače učvrstili i dalje ojačali. U svim mjestima južne Dalmacije, kao i Dalmacije u cjelini nakon izbora obnavlja se djelatnost mnogih društava koja su ranije bila zabranjena zbog »separatističke« politike.

Novoizabrane općinske uprave i općinska vijeća mnogo više nego komesarska vlast brine se za napredak općine u gospodarskom pogledu, naročito s obzirom na razvitak i unapređenje komunalnih djelatnosti, prvenstveno uređenje puteva, cesta, škola, zdravstvenih stanica i drugo. U tome se posebno isticala komunalna uprava u Dubrovniku koji od 1926. bilježi značajne rezultate u izgradnji gruške luke, gradnji prometnica, vodovoda, električne centrale i drugo.

Općinski izbori u Južnoj Dalmaciji potvrdili su snagu HSS i opredjeljenost njenog stanovništva za njenu politiku. No, i pored toga treba napomenuti da HSS ipak u vrijeme ovih izbora nije imala onu snagu kao na izborima 1925. Nezadovoljstvo jednog dijela lokalnog rukovodstva s potpisivanjem sporazuma s NRS utjecao je na stvaranje opozicije stranačkom vodstvu kao i njihovo priklanjanje onim političkim snagama koje su taj sporazum osuđivale.

Nastojanja da se na općinskim izborima nastupi s tzv. nepolitičkim programom (što su uvelike zagovarale režimske stranke) nisu uspjela kao što nisu uspjela ni nastojanja da sve hrvatske stranke nastupe zajedno (što su pak zagovarale one političke snage među Hrvatima koje u narodu nisu imale jačeg uporišta). Politička polarizacija snaga, dugogodišnje sputavanje općinske samouprave, gušenje demokratskih prava i sloboda, gušenje nacionalnih osjećaja nadjačale su sve snage koje su se opirale da općinski izbori dobiju političko obilježje.

Novoizabrane općinske uprave i općinska vijeća utvrđivanjem općinskih prireza na potrošnu robu osiguravali su potrebna sredstva u svojim budžetima koja su se koristila za unapređenje komunalnih djelatnosti, za gradnje novih puteva, cesta i ulica, škola, zdravstvenih ustanova i drugo.

Samostalni razvitak dalmatinskih općina nije bio dugog vijeka. Održao se nešto više od dvije godine a negdje, kao u Dubrovniku, i manje.

Nakon atentata na narodne zastupnike HSS Stjepana Radića u Narodnoj skupštini lipnja 1928. godine, uprava općine Dubrovnik bojkotirala je svečanosti u povodu Vidovdana na što je veliki župan Dubrovačke oblasti 7. srpnja 1928. svrgnuo s položaja četiri člana općinske uprave među njima i načelnika dr. Mihom Škvrce. Žalba oblasnog odbora Ministarstvu unutrašnjih poslova bila je odbijena pa je prema tome županova odluka postala pravovaljana.⁴⁷

Za komesara bio je imenovan Petar Brili, odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova od 12. listopada 1928. koji je do tada bio financijski savjetnik kod Financijske direkcije u Dubrovniku.⁴⁸

⁴⁷ AD, FVZDO, kutija 59, reg. broj 2519 od 31. kolovoza 1928.

⁴⁸ Isto, reg. broj 3428 od 21. studenog 1928.

Općinsko vijeće bilo je raspušteno odredbom Zakona o izborima u općinskim zastupstvima u Dalmaciji jer su za to, po mišljenju župana, »postojali važni razlozi«.

Navedeno pokazuje da je općinska samouprava bila faktički jedna farsa, da ju je centralistička uprava tolerirala samo do izvjesne granice, do one granice, koja nije ugrožavala njenu moć. Novi izbori za općinsko zastupstvo trebali su se održati 9. prosinca 1928. Međutim, oni su bili odgođeni na neodređeno vrijeme s motivacijom da su utvrđene neke zloupotreba u financijskom poslovanju općine što treba ispitati, pa da je potrebno da komesarijat i dalje ostane. Istina je bila u tome što režimske stranke nisu bile sigurne u svoju pobjedu pa su zadržale vlast uz pomoć komesarijata. Ubrzo nakon toga proglašena je šestojanuarska diktatura kojom su bila raspuštena općinska vijeća u svim dalmatinskim općinama i ponovo imenovani komesari.

Z a k l j u č a k

Za razliku od ostalih pokrajina Hrvatske u Dalmaciji su općinski izbori provedeni tek 1926. Do tada su općinama upravljali upravitelji, nazvani -komesari, — imenovani od centralne vlade. Prema tome, u Dalmaciji je lažni parlamentarizam uspostavljen Vidovdanskim ustavom bio jasnije izražen nego u ostalim krajevima Hrvatske.

Tom sistemu vlasti narod je pružao neprestan otpor, tražeći izbore za općinska vijeća. S obzirom da su ti komesari bili imenovani iz redova režimske, radikalne stranke, koja je bila eksponent velikosrpske hegemonije, komesarska uprava imala je i otvoren oblik nacionalnog ugnjetavanja. Građanske stranke koje su narod vodile u toj borbi pokazivale su uglavnom interes za preuzimanje vlasti u općinama a ne da se narodu omogući upravljanje općinom, što je bilo evidentno kada su se sporazumjele s režimskim strankama o podjeli vlasti, pristavši da njihovi predstavnici preuzmu ulogu komesara. Uprava koja se uspostavila nakon izbora 1926. bila je ograničena jer ju je centralna vlada mogla dokinuti kad god bi ocijenila da su njeni interesi ugroženi, što je i provedeno 1928. u Dubrovniku, a 1929. u svim ostalim općinama Dalmacije.

R i a s s u n t o

LA LOTTA PER L'AUTOGOVERNO DEI COMUNI DELLA DALMAZIA DEL SUD

A differenza delle altre regioni della Croazia le elezioni comunali in Dalmazia furono effettuate appena nel 1926. Fino ad allora a capo del comune erano i vari governatori detti — commissari — imposti dal governo centrale. In Dalmazia perciò il finto parlamentarismo fissato con la costituzione promulgata nel giorno di San Vito, era maggiormente manifesto rispetto alle altre regioni della Croazia.

Il popolo di conseguenza si opponeva di continuo a questo sistema di governo, richiedendo delle elezioni per i vari consigli comunali. Poiché i commissari scelti provenivano dalle linee vicine al regime, al partito radicale, che rappresentava l'egemonia serba, il governo dei commissari esercitava un'evidente forma di repressione nazionale. I partiti borghesi che conducevano il popolo in tale lotta, erano interessati principalmente alla presa di potere entro i comuni e non ritenevano possibile offrire al popolo il governo nei propri comuni; il tutto appare chiaro dopo che le stesse forze si accostarono ai partiti del regime nella suddivisione del potere, approvando la scelta dei loro rappresentanti al posto dei commissari di prima. Il governo instaurato dopo le elezioni del 1926 era limitato poiché poteva venir rimosso in qualsiasi momento, dal governo centrale qualora questi ritenesse minacciati i propri interessi. Atto portato a realizzazione nel 1928 a Dubrovnik e nel 1929 negli altri comuni della Dalmazia.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.